

DE VANSKELIGSTE ÅR

Vi møter en ensom majestet nesten uten personlige venner og med et innskrenket sosialt liv. Omgitt av radikale venstrefolk og republikanere.

AV SVEIN-ERIK GRIEG SMITH

Kong Haakons vanskeligste år (1913 - 1928) er temaet for bind fire i Tor Bomann Larsens gigantiske seriebiografi om valgkongen, dronning Maud og arveprins Olav. Denne boken med den talende tittelen "Makten" er kanskje den beste og mest interessante til nå, fordi Bomann – Larsen nærmer seg vår moderne tid.

Den kongen vi møter gjennom disse femten årene er en lidenskapelig politiker som ikke får drive med politikk. En ektemann som opplever at forholdet til hustruen langsomt blir mer fjernt. Han vil så gjerne gjøre seg gjeldende i utenrikspolitikken, hun foretrekker lange utenlandsopphold og quickstep på vestkantparketten, mens kronprinsen forsøker å finne sin egen vei, godt hjulpet av adjutan-

ten, løytnant Østgaard. Ved å starte i Holmenkollrennet deltar Norges nye tronfølger på lik linje med skogsarbeidere og husmannsgutter i en idrett som engasjerte alle samfunnsslag. Det visste folket å sette pris på, både de som satt på tribunen og de som sto nede på tjernet. Det samme gjorde soldatene som fikk den unge K – løytnanten som troppssjef.

En ensom majestet

I boken møter vi en ensom majestet nesten uten personlige venner og med et innskrenket sosialt liv. Omgitt av radikale venstrefolk og republikanere som hadde etablert eller akseptert monarkiet av strategiske eller taktiske grunner. Bomann – Larsens beskrivelse av kongens oppgjør med regjeringen Knudsen under første verdenskrig er litteratur av høy klasse.

Samtidig understreker forfatteren at det er i denne perioden

Haakon utvikler synspunkter og politiske grep som gjør at han setter dype spor etter seg i norsk historie. I bunnen ligger noen viktige karaktertrekk: Dyp pliktfølelse, nøkterne vaner og en sikker nese for hvordan en monark i Norge må veie sin opphøyde posisjon mot folkets tenkesett. Det klassiske eksemplet er Slottsparken som potetåker under første verdenskrig. I stedet for slottsball og skåltaler med fremmede monarker i de forfylte salene, ble det organisert potetsekker på geled, klare for utkjøring til den latente revolusjons bydeler, som Bomann Larsen uttrykker det. Samtidig utvikler Haakon de pilarene hans ettermæle hviler på: Skepsisen til norsk nøytralitet, forakt for svenskenes tyskvennlighet, et krystallklart syn på Tyskland som en mulig fiende og sist, men ikke minst, en åpen hånd til arbeiderbevegelsen. Men politikerne med statsminister Gunnar Knudsen i spissen fryktet at kongens vennlighet mot de allierte skulle virke truende på tyskerne.

Stortingsvalget

Stortingsvalget i 1928 kom som et sjokk på det borgerlige Norge. Det norske Arbeiderparti – så godt som revolusjonært - var blitt landets største parti. Både Høyre, Venstre og Bondepartiet mente det var uansvarlig å sette disse radikalerne til å styre landet. Men kong Haakon tenkte annerledes og fikk det som han ville.

Beskrivelsen av Kongens taktiske vurderinger da han valgte å gi regjeringsoppdraget til Arbeiderpartiet er interessant lesning. Målet

Det var godt potetland ved Abelhaugen. Under Første verdens krig pløyde Kongen opp slottsparken. Haakon hadde sikker nese for hvordan en monark i Norge må veie sin opphøyde posisjon mot folkets tenkesett.

I oktober 1915 hadde militærparaden inntatt barnetogets enemerker. Kongen var anti-tysk, men fryktet samtidig at en for tyskvennlig norsk politikk kunne presse Storbritannia til aksjoner mot Kristiansand for å opprette et maritimt støttepunkt. Det vil tvinget Norge inn i krigen.

var å splitte arbeiderbevegelsen og å sluse ut de revolusjonære kreftene. Kong Haakon mente at selve regjeringsoppdraget kunne brukes til å nå dette målet.

Arbeiderbevegelsen med Martin Tranmæl i spissen var etter kongens oppfatning laget av samme stoff som de russiske bolsjevikene, som hadde tatt livet av den russisk tsarfamilien. Men kong Haakon var klar over at arbeiderbevegelsen også rommet demokratiske elementer. Utsiktene til å splitte konstitusjonelle elementer fra de revolusjonære, ville være størst i det øyeblikk bevegelsen sto foran reell makt. Utviklingen viste at Kongen hadde rett.

Fryktet bankpanikk

Norges finansielle situasjon var vanskelig også i 1927. Statens gjeld var stor og kronen utsatt. De borgerlige partiene fryktet børstras og panikk blant bankinnskyterne, dersom arbeiderbevegelsen skulle komme til makten.

”Regjeringmakten må ikke leveres over til kommunistene,” skrev Aftenposten. Og med kommunistene mente avisens redaktør tydeligvis Arbeiderpartiet. ”Skulle nogen paa denne side av fronten turde vaage at antyde den løsning, skal han bli brakt til taushet”, fastslo den selvsamme avis. Etter den rådende forfatning var det avtrop-

pende statsminister, Høyres Ivar Lykke, som skulle peke ut sin etterfølger.

Det gjorde han, men opptrådte under dette oppdraget reelt sett som sendebud for Høyres formann den gang, stortingspresident Carl Joachim Hambro, ifølge Bomann-Larsen. I samsvar med Hambros pålegg rådet Lykke kong Haakon til først å peke på Bondepartiets leder, Mellbye, fordi dette partiet hadde gått mest frem av de borgerlige partiene ved valget.

Men Høyre-toppene forutså at

Kong Haakon og Fridtjof Nansen sto i en 25 år lang menneskelig og politisk allianse. Foto 1919.

Venstre ville torpedere Mellbyes mulighet til å danne regjering.

Derfor formidlet Lykke et råd nummer to til kongen: Om Mellbye ikke lyktes, burde Hans Majestet tilkalle de borgerlige gruppeførerne på Stortinget med sikte på å få dannet en borgerlig mindretalls regjering - den syvende i rekken siden Gunnar Knudsens flertall gikk tapt ved fredsslutningen.

Hornsrud regjeringen

Kongen likte ingen av rådene, skriver Bomann-Larsen, blant annet med handelsminister Robertsons dagbok som kilde. Kong Haakon fulgte likevel det første rådet. Da Mellbye ikke greide å stable en borgerlig samlingsregjering på beina, fulgte han ikke flere råd.

Arbeiderpartiet fikk regjeringsoppdraget. Under Christian Hornsrudds ledelse dannet Ap sin første regjering tre måneder etter valget. Den holdt i 18 dager før den ble kastet etter påtrykk fra finanskreter. Selv om regjeringen ikke ble sittende lenge, viste det seg å være starten på et nytt klima i forholdet mellom Arbeiderpartiet og kongehuset.

Rett og urett

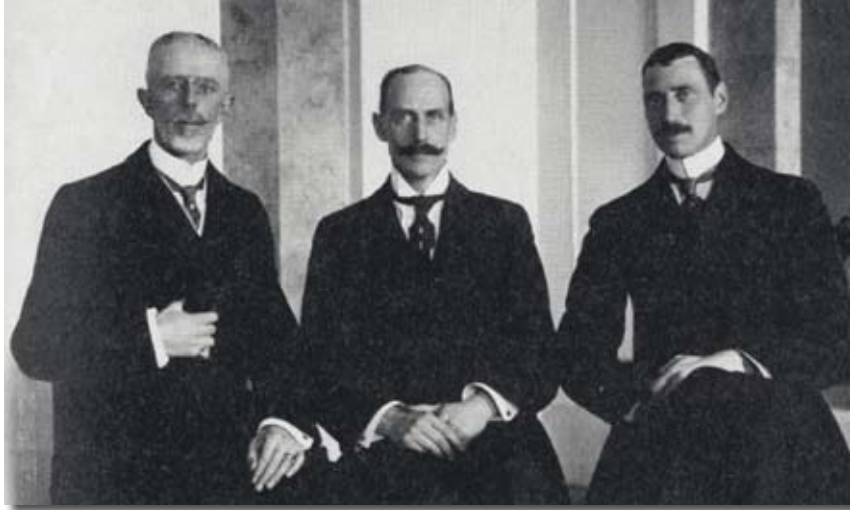
Forfatteren har hatt adgang til kongens dagbøker, og de levner

ingen tvil om at Haakons holdning til det tyske overfallet i 1940 ikke var spontant eller situasjonsbetin- get. Tvert imot forteller kildene om en konge som allerede under første verdenskrig utviklet et skarpt syn på Tyskland og slektningen keiser Wilhelm som hadde ”myrdet 2000 norske sjøgutter”..

I det hele tatt var kongen nega- tiv til den strengt formelle norske nøytraliteten som han fant både egoistisk og kortsiktig. Samtidig la han for dagen en militærfaglig innsikt som overrasket så vel kom- manderende general og general- stabssjefen, for ikke å snakke om politikerne.

Bakteppet for Tor Bomann – Larsens fjerde kongebok er de dramatiske skuddene i Sarajevo og utviklingen i Europa under første verdenskrig. Det er fortelling av høy klasse som fenger. Forfatteren krydrer historien med anekdotisk stoff og tar oss med rundt i de eu- ropeiske kongehus. Noen monar- ker kommer dårligere ut enn andre. Svenske kongelige er ofte utsatt i så måte. Andre får rausere og mildere omtale. Det blir likevel aldri kjedelig.

I enkelte land fikk stormen mot monarki og autoritære styresett blodige utgang. Som i Russland, hvor kongens fetter, tsar Nikolai og hele hans familie, tsarinaen og fem barn, ble myrdet i en kjeller. Kom-

Tre monarker Gustaf V, Haakon VII og Christian X desember 1917. Revolusjons- frykten var stadig tilstede. Mens de øvrige skandinaviske konger flørter med antidemo- kratiske krefter på høyresiden, valgte Haakon en annen vei. Han ville splitte Arbeider- partiet !!

munistenes Russland skremte vet- tet av både konger og borgerskap. Men det kan likevel diskuteres om Bomann – Larsen bruker for mye plass på dette som er kjent fra før. Alt om kong Haakons utvikling er nytt og viktigere.

De øvrige skandinaviske konger levde med samme frykt, og flørter med antidemokratiske tendenser. Men kong Haakon valgte en annen vei. To taleføre bergensere sloss om makten i Norge vinteren 1928. Alfred Madsen var den første sosia- list på Slottet. Johan Ludvig Mo- winckel berget stumpene for bor- gerskapet.

Også kommunistenes konge.

Kong Haakon spilte en betydelig politisk rolle i 1928. Det er rent oppbyggelig å lese hvordan denne unge mannen som ble oppfattet som nokså ubetydelig og som ble

konge ved en tilfeldighet, likevel utviklet seg gjennom hardt og pliktoppfyllende arbeid. I motset- ning til mange politikere lærte han seg å lytte og forstå. Slik kan vi i alle fall tolke hans uttalelse om at han også var kommunistenes konge.

Forfatteren har biografens viktigste evne: Å gjøre for lengst avdøde mennesker levende. Derfor trer aktørene ut av de gulnede svart / hvite fotografiene, ut av embetsuniformene, ballkjolene, det tekstile gull og hårmidlenes nøyaktighet. Bred oversikt og nitid gjennomgang av kildematerialet gjør det mulig å gi den fortellende detalj en plassering som skaper mening og sammenheng. Tor Bomann-Larsen legger hele tiden nye premisser for vår nasjonale historie. Hans beskrivelse av enkelt- mennesker og miljøer hører til det ypperste i norsk historieskriving.

Forfatterens prosjekt synes over- veldende. Hvis han holder samme fart og takt, gjenstår det minst to bind til før sagaen om Haakon og Maud er fullført. Da snakker vi om en produksjon på mer enn 2500 sider. Den neste boken vil vise oss hva den norske nøytralitetspoli- tikken var verdt. Den kan bli et nytt høydepunkt. Vi gleder oss alle- rede. ●

Revolusjonens røst. Da Stalin som hevn for et attentat i 1927 summarisk henrettet 20 såkalte ”monarkister” fikk han støtte av parlamentarisk leder i Arbeiderpartiet Alfred Madsen og andre radikale i partiet. I sin tale sa Madsen: ”Når det skal veies på dø- dens vektskål er 20 eller 20 000 reaksjonære utbyttere ikke i stand til å veie opp for en ærlig arbeider eller arbeiderrepresentants liv. Overfor klassekampens bitre alvor lar vi oss ikke dupere av småborgerlig sentimentalitet”. Kong Haakon var sjokkert.

Makten

Håkon & Maud IV

Av Tor Bomann – Larsen

Cappelen Forlag

Oslo 2008

Innbundet 462 sider

ISBN 978-82-02-27355-2